

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ СПОЖИВАЧАМ ЗА ПОРУШЕННЯ УМОВ СПОЖИВЧОГО ДОГОВОРУ

Відповідно до ч.1 ст. 611 ЦК України у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків та моральної шкоди. Саме таке формулювання наведеної норми і стало причиною відмови судів у частині задоволення позову про стягнення моральної шкоди за порушення умов договору. Так, у постанові Верховного Суду України від 06 червня 2012 р. у справі №6-49цс12 [1] зроблено висновок, що «суди дійшли обґрунтованого висновку про відмову в задоволенні позову в частині моральної шкоди, оскільки ні договором страхування, ні законом таке відшкодування не передбачено. Зазначений висновок ґрунтується на вимогах статті 611 ЦК України, відповідно до якої відшкодування моральної шкоди в разі невиконання зобов'язання допускається, якщо такі наслідки передбачені законом або договором».

Із прийняттям Закону України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» ситуація із відшкодуванням моральної шкоди споживачам повинна була змінитися, оскільки відповідні зміни було внесено у п.5 ч.1 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» та відшкодування моральної шкоди не повинно було залежати від того, чи є продукція небезпечною для життя і здоров'я. Однак, суди не змінили своєї практики відмови у задоволенні вимог щодо відшкодування моральної шкоди. Прикладом може служити постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі №761/26293/16-ц (провадження №14-64цс19) [2], в якій вказано, що «Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками судів попередніх інстанцій про відсутність підстав для задоволення вимоги про стягнення моральної шкоди, оскільки відшкодування моральної шкоди у разі порушення зобов'язання (стаття 611 ЦК України) може здійснюватися виключно у випадках, що прямо передбачені законом, а також якщо умови про відшкодування передбачені укладеним договором. Відповідно до положень статей 4, 22 Закону України «Про захист прав споживачів» споживачі мають право на відшкодування моральної шкоди тільки в разі її заподіяння

небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законом». Така ж правова позиція була висловлена Верховним судом України у Постанові від 24 лютого 2016 року по справі №6-1790цс15 [3], в якій зазначено, що оскільки ні чинним законодавством, ні договором, укладеним між позивачем та ПАТ «Укргазбанк», не передбачено право позивача на відшкодування моральної шкоди у зв'язку з неповерненням банком депозиту, то позов про відшкодування моральної шкоди не підлягає задоволенню.

Зазначені вище правові позиції Верховного суду України зумовлені декількома причинами: по-перше, редакція п.5 ч.1 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» хоч і була змінена, однак тим самим було змішано шкоду, завдану недоліками у продукції та шкоду, завдану внаслідок дефектів в продукції не зважаючи на істотні відмінності між цими поняттями; по-друге, внаслідок вказівки на те, що споживач має право на відшкодування шкоди відповідно до закону, суди визнають можливість відшкодування шкоди тільки у випадку, якщо вона була спричинена відповідно до Закону України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції», а це у свою чергу значно звужує коло підстав відшкодування моральної шкоди; по-третє, у рішеннях судів однозначно зазначається, що передбачені п.5 ч.1 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» правила не поширюються на договірні відносини.

Такої ж позиції дотримуються і вчені-цивілісти. Так, О.О. Кот зазначає, що позицію Верховного Суду України щодо неможливості відшкодування моральної шкоди у договірних відносинах можна вважати законною та обґрунтованою, оскільки, по-перше, таке відшкодування у договірних зобов'язаннях можливе у випадку, коли воно передбачене договором або законом. По-друге, у договірних чи інших зобов'язальних правовідносинах сторони завжди визначені і кредитор має лише право вимоги до боржника, яке і є частиною змісту правовідносин і, якщо боржник не виконує свого обов'язку, то він порушує лише кореспондуюче право вимоги кредитора, оскільки ніякого іншого суб'єктивного права у відносинах між ними не існує, відтак порушення немайнових прав кредитора на честь, гідність, ділову репутацію будуть вторинними (похідними) від порушення кореспондуючого обов'язку суб'єктивного права вимоги. А це свідчить про відсутність причинно-наслідкового зв'язку між невиконанням обов'язку боржника та порушенням абсолютного немайнового права, що виключатиме покладення відповідальності на боржника [4, с. 414-416].

13 листопада 2019 року Касаційний цивільний суд у справі №216/3521/16-ц звернувся до Великої Палати Верховного Суду з приводу формування єдиної правозастосовчої практики у спорах про стягнення компенсації моральної шкоди за порушення умов договору.

Колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду підкреслює, що різний підхід до стягнення збитків та компенсації моральної шкоди і відповідно різні умови для застосування статей ЦК України (зокрема, 22 і 23), не може розглядатися в контексті динамічного розвитку судової практики і забезпечити розумну передбачуваність судових рішень. Колегія

суддів вважає, що компенсація моральної шкоди за порушення цивільно-правового договору може бути стягнута на підставі статті 23 ЦК України навіть у тих випадках, коли умовами договору право на компенсацію моральної шкоди не передбачено та не містять таких вказівок норми ЦК України чи іншого закону, що регулюють відповідний вид договору.

Враховуючи обставини справи, колегія суддів вважає, що є очевидна необхідність формування єдиної правозастосовчої практики у спорах про стягнення компенсації моральної шкоди за порушення договору для забезпечення розумної передбачуваності судових рішень, а тому справа містить виключну правову проблему і її вирішення необхідне для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.

Велика Палата Верховного Суду при розгляді справи № 216/3521/16-ц 01.09.2020 р. дійшла наступного висновку: вирішуючи спір щодо відшкодування моральної шкоди за порушення споживчого договору, зокрема у справі про порушення банком зобов'язання з повернення вкладу, суди мають враховувати, що моральна шкода за порушення цивільно-правового договору може бути компенсована і в тому разі, якщо це прямо не передбачено законом або тим чи іншим договором, і підлягає стягненню на підставі статей 16 та 23 ЦК України і статей 4 та 22 Закону про захист прав споживачів навіть у тих випадках, коли умовами договору право на компенсацію моральної шкоди не передбачено.

Погоджуючись із вищенаведеним висновком Великої Палати Верховного Суду, можна тільки додати, що виходячи з положень статей 16 і 23 ЦК України та змісту права на відшкодування моральної шкоди в цілому як способу захисту суб'єктивного цивільного права, компенсація моральної шкоди повинна відбуватися у будь-якому випадку її спричинення – право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди виникає внаслідок порушення права особи незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства.

Список використаних джерел.

1. Постанова Верховного Суду України від 06 червня 2012 р. у справі №6-49цс12. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/24976442> (дата звернення 01.03.2021 р.).
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі №761/26293/16-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81574008>. (дата звернення 01.03.2021 р.).
3. Постанова Верховного суду України від 24 лютого 2016 року по справі №6-1790цс15. URL: https://zakon.cc/court/document/read/85678980_af3e81b9. (дата звернення 01.03.2021 р.).
4. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії і практики: монографія. Київ: Алерта, 2017. 494 с.
5. Постанова Великої Палати Верховного суду від 01 вересня 2020 року у справі № 216/3521/16-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/91644731>. (дата звернення 01.03.2021 р.).